

մութիւնը, և յիշէ ձախողանքը յաջորդական փորձերուն այնքա՛ն յանդուգն և ուժեղ մտածողներու:

Բայց ահաւասի՛կ, ի՞նչ հոգ վրիպանքը. «Ճշմարտութիւնները կը մնան»: Ամէն ճիգ դէպի կատարելութիւն, որքան ալ անկատար, կը յառաջացնէ քանի մը օգտակար գիւտեր, գտնել կուտայ նոր տեսակէտ մը, զոր աւելի կանուխ նկատած չըլլալուն կը զարմանայ մարդ, և քալլ մը կը յառաջացնէ մարդկային միտքը քաղցրօրէն խորհրդաւոր ճամբուն մէջ գիտութեան: Եւ եթէ այդ է մեր թշուառութիւնը, եթէ տասը վրիպանք փրկագիրն են մէկ ճշմարտութեան, եթէ դրութեանական ոգին, ինչպէս մարդկային ամէն բան, խառն է չարով և բարիով. եթէ, միւս կողմէն, յայտնի է որ այդ ոգին մեզի կը ներշնչէ զգացումը նպատակի մը ընթանալու, և սա միւս զգացումը, անհունապէս թանկ, օգտակար գործունէութեան, և թերեւ առողջարար. եթէ, մէկ բառով, ան միակ բեղուն է, մեր դիրքը անոր նկատմամբ կայանալու չէ՞ աւելի զգայուն ըլլալուն մէջ անոր առաւելութիւններուն քան թէ ուշադիր՝ վեր հանելու անոր անպատեհութիւնները: Եւ համակուելու չե՞նք գողտր երախտագիտութեամբ մը այն մտքերուն հանդէպ, ներամիտի և խիտ, որոնք այնքան արժանաւոր քաջութիւնն ունեցան շինելու, ճշմարտութեան բնակավայր մը մատուցանելու յոյսով, իրենց «գաղափարներու պալատը», նման այնքա՛ն այլ պալատներու՝ աւերակներով ծածկուած գետնի մը վրայ:

ԱՄՓՈՓԵՑ

ՊԱՐԳԵՒ ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 15)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Ս. Էջմիածին նշաւաւոր վանքը կը գտնուի Այրարատեան նահանգի Արագածոտն գաւառին մէջ, Վաղարշապատ քաղաքին հարաւային կողմը: Եկեղեցին նախապէս կը կոչուէր Կաթողիկէ և Շողակաթ անուններով. — Արէլ Արք. Մխիթարեանց, Կաթողիկէ Մայր Եկեղեցի Վաղարշապատայ, 1875, էջ 9-10:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ս. Էջմիածնի հիմնարկութիւնը կը վերանայ մինչև Ս. Գ. Լուսաւորիչ: Հայաստանի մէջ կանգուն մնացած հնագոյն շէնքն է Մայր Տաճարը: Հոն է Աթոռը ամենայն Հայոց Հայրապետութեան: Ս. Էջմիածնի մէջ նստած են 14 կաթողիկոսներ, Ս. Գր. Լուսաւորիչէն (302), մինչև Ս. Գրիւտ Արահեզացի (478): Մօտ հազարամեայ թափառումներէ յետոյ վերստին հոն փոխադրուած է հայրապետական աթոռը 1441ին, և անկէ ասդին 42 կաթողիկոսներ յաջորդաբար վարած են Հայ Եկեղեցւոյ հովուապետութիւնը: Այդ կաթողիկոսներէն հոս պիտի յիշենք միայն Ժէ. եւ ԺԸ. դարերու պատկանողները, վասնզի գրչագրական աշխատաւորները, զորս պիտի ներկայացնենք ստորև, ապրած են այդ երկու դարերու միջոցին. այսպէս,

1. — Մովսէս Գ. Տաթևացի, 1629-32: Ընդարձակ նորոգութիւններ ըրած է վանքին մէջ և պատած պարիսպով. — Զամբու, էջ 21: Առ. Դաւր. էջ 305-13:

2. — Փիլիպպոս Ա. Աղբակեցի 1632-55: Կարեւոր նորոգութիւններ կը կատարէ: Կը ձեռնարկէ հոյակապ զանգակատան մը շինութեան: Յովհաննավանքի Դպրատունը հոս կը փոխադրէ: Ս. Լուսաւորիչի Աջը Սպահանէն կը վերադարձնէ Էջմիածին. — Զամբու, էջ 22: Առաքել վրդ. Դաւրիժեցիին կը հրամայէ գրել իր դարու ազգային պատմութիւնը. — Առ. Դաւր. էջ 667:

3. — Յակոբ Դ. Զուղայեցի, 1655-80: Զանգակատան շինութիւնը կ'աւարտէ 16

57ին. — Զամբո, էջ 23: Գործի կը մղէ Դաւրիթեցիին որ աւարտէ իր պատմութիւնը. — Առ. Դաւր. էջ 659:

4. — Նդիազար Ա. Այնթապցի, 1681-91: Մայր Տաճարին ներսը և գուրսը զարդարած է զանազան շինութիւններով: Իր ժամանակ մեծ ու փոքր միաբաններու թիւը կը հասնէր հարիւր յիսունի. — Զամբո, էջ 25: Բնաշխ. Բառ. էջ 823:

5. — Նահապետ Ա. Նդեապցի, 1691-1705:

6. — Աղեփաւնդր Ա. Զուղայեցի, 1706-14:

7. — Աստուածատուր Ա. Համասանցի, 1715-25: Մայր Տաճարին մէջ նորոգութիւններ կը կատարէ և սեղանները գեղեցկապէս կը զարդարէ. — Զամբո, էջ 28:

8. — Կարապետ Բ. Ուլնեցի, 1726-29:

9. — Աբրահամ Բ. Խոտաբեցի, 1730-34: Մայր տաճարը կը ճոխացնէ երկու նորակառոյց սեղաններով և բազմաթիւ պատկերներով և որմանկարներով. — Զամբո, էջ 29-30:

10. — Աբրահամ Կրեւացի, 1734-37: Գրած է իր ժամանակի դէպքերուն պատմութիւնը, տպուած էջմիածին 1870ին:

11. — Ղազար Ա. Զահկեցի, 1737-51: Շինել կուտայ վայելուչ վեհարան մը և ընդարձակ հիւրանոց մը, որ ծանօթ է Ղազարապատ անունով. — Զամբո, էջ 32: Ունի նաև գրաւոր երկեր, որոնց գլխաւորներն են, ա. — Դրախտ Յանկալի, տպ. Պոլիս, 1735: Բ. — Երգարան, տպ. Պոլիս, 1737: Գ. — Գիրք Աղօթից, որ կոչի Աստուածադերս, տպ. էջմիածին, 1742:

12. — Մինաս Ա. Ակնեցի, 1751-53:

13. — Աղեփաւնդր Բ. Բիւզանդացի: 1753-55:

14. — Յակոբ Յ. Շամախեցի, 1759-63: Քանի մը տաղեր և ոտանաւորներ գրած է:

15. — Սիմեոն Ա. Երեւանեցի, 1763-80: Շինել տուած է բնակարաններ միաբաններու և վարժարաններ աշակերտներու համար: Հաստատած է տպարան (1771) և թղթատուն (1776): — Արէլ Արք., Կաթ. Մ. Եկեղեցի, էջ 29: Իր օրով էջմիածին մէջ կային, բնիկ և մշտակեաց, հաց ուտող և զգեստ հագնող, հինգ հարիւրէ աւելի անձեր. — Պարտավճար, էջ 262-3: — Ունի բազմաթիւ երկեր, որոնցմէ տըպ-

ուած են էջմիածնի մէջ, ա. — Տօնացոյց, 1774: Բ. — Տաղարան, 1777: Գ. — Պարտավճար, 1779: Եւ դ. — Զամբո, 1873:

Իսկ անտիպ կը մնան, ա. — Լուծմունք Պորփիւրի, Արիստոտելի, Դաւթի և Պրոկղի: Բ. — Պարզաբանութիւն Հայ Տոմարի: Գ. — Պատմութիւն ժամանակագրական, Կար. թ. 1701: Եւ դ. — Քարոզգիրք, Կար. թ. 2174:

16. — Ղուկաս Ա. Կարնեցի, 1780-99: Մայր Տաճարի ներքին որմերն ու առաստաղը նկարազարդել կուտայ ձեռամբ Նազալ Յովնաթանի. — Արէլ Արք., Կաթ. Մ. Եկեղեցի, էջ 30-31:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Ս. էջմիածնի վանքին բազմադարեան գոյութեան և բազմադրիւն գործունէութեան մէկ փոքր շրջանը, այսինքն ժէ. — ԺԸ. դարերը միայն կ'ուղենք ներկայացնել այստեղ: Մեր ունեցած նիւթերը թէև թերի են, բայց կըրնան մօտաւոր գաղափար մը տալ մշակութային այն գործունէութեան մասին, որ յիշեալ դարերուն կատարուեցաւ Հայաստանի այդ հինաւուրց մայրավանքին մէջ: Տեղւոյն միաբաններէն շատեր զբաղած են գրաւոր ու մտաւոր աշխատանքներով. ա. նոնցմէ փոքրիկ փունջ մըն է Լոկ' զոր կըրնանք ներկայացնել այստեղ:

Ա. — Մեսրոպ Գրիգ, 1634ին օրինակած է մէկ Քարոզգիրք Գր. Տաթեւացոյ. — Կար. թ. 2132:

Բ. — Առաքել Արեղայ, 1637ին օրինակած է Քերականութիւն մը. — Կար. թ. 2266:

Գ. — Սիմէոն Վարդապետ, Ծաղկող եւ Կազմող, 1646ին ծաղկած եւ կազմած է Ստեփանոս Իլովացիէն օրինակուած Յիսուս Որդին. — Շողակաթ, էջ 213:

Դ. — Ստեփանոս Վրդ. Իլովացի, Թարգմանիչ եւ Գրիգ, 1646-մ. 1689. ծընողքը Վարդան և Կատարինէ: Ս. էջմիածնի մէջ օրինակած է

1. — Յիսուս Որդի, 1646ին, զոր 16 տարի յետոյ նուիրած է Իլովայ քաղաքի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին, Կար. թ. 1486: Շողակաթ, էջ 213:

2. — Աւետարան, 1661ին. — Կամենից, էջ 193:

3. — Հոգեբանութիւն, 1668ին: Յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ թէ ինքը լատիներէնէ թարգմանած է հայերէնի, նոյն թը-

ուսականին. — Յ. Ջեռ. Խ. Վրդ. Դատեանի, էջ 104 — 5:

Ե. — Ներսէս Քահանայ, 1654 թ. — 64, աշակերտ Ստեփանոս Իւովայեցւոյ. օրինակած է ի Ս. Էջմիածին,

1. — Քերականութիւն, Սիմէոն Զուղայեցւոյ, 1654 թ. — Կար. թ. 2304:

2. — Յաղագս Երկնային Քահանայապետութեանց, 1662 թ. — Կար. թ. 81:

3. — Գիրք Պարապմանց, Կար. թ. 1757:

Զ. — Մարկոս Աբեղայ, 1666 թ. օրինակած է Աւետարան մը, մահտառի Սարգսի համար. — Հանդ. Ամս. 1929, էջ 210:

Է. — Գրիգոր Գրիչ, 1678 — 90, օրինակած է Էջմիածնի մէջ,

1. — Ժամագիրք, 1678 թ. — Կար. թ. 534:

2. — Խորհրդածութիւն Վասն Ուղղափառ Հաւատոյ, Ն. Լամբրոնացւոյ, 1681 թ. — Կար. թ. 697:

3. — Խորհրդածութիւն Վասն Ուղղ. Հաւատոյ, Լամբրոնացւոյ, 1690 թ. — Կար. թ. 698:

Ը. — Յովսէփ Գրիչ, 1690 թ. օրինակած է մէկ Գիրք Պիտոյից. — Կար. թ. 1765:

Թ. — Աստուածատուր Աբեղայ, 1696 թ. օրինակած է Տօնացոյց մը. — Կար. թ. 2029:

Ժ. — Յովհաննէս Վարդապետ, 1705 թ. օրինակած է,

1. — Ազարանգեղոս. — Կար. թ. 1618:

2. — Պատմութիւն Վարդանանց, Եղիշէի. — Կար. թ. 1618 Գ:

ԺԱ. — Կիրակոս Վրդ. Թալնցի, 1714 թ. օրինակած է մէկ Ազամգիրք. — Կեղարքունի, էջ 395:

ԺԲ. — Յարութիւն Սարկաւազ, 1723 թ. օրինակած է մէկ Մաեսոց Ձեռնադրութեան. — Կար. թ. 1043:

ԺԳ. — Յովհանն Աբեղայ, 1730 — 31, օրինակած է,

1. — Պատմութիւն Լեւոնի, Սմբատայ Գունդստապի, 1730 թ. — Կար. թ. 1676:

2. — Քարոզգիրք, Յովհ. Որոտնեցւոյ, 1731 թ. — Կար. թ. 2153:

ԺԴ. — Յովհաննէս Սարկաւազ, 1738 թ. օրինակած է,

1. — Մաեսոց Ձեռնադրութեան, Կար. թ. 1022:

2. — Մաեսոց Ձեռնադրութեան, Կար.

թողիկոսի, Եպիսկոպոսի և Օրհնութեան Մեռնի. — Կար. թ. 1062:

ԺԵ. — Մարգար Վրդ. Նախիջեւանցի, Գրիչ, Ծաղկող և Կազմող, 1747 — 50, օրինակած է Ս. Էջմիածնի մէջ,

1. — Մաեսոց Ձեռնադրութեան, 1747 թ. — Կար. թ. 1023:

2. — Գիրք Դ. Արիստապագացւոյ, Թրգմ. Ստեփ. Լեհացւոյ, 1750 թ. — Տաշ. թ. 290:

ԺԶ. — Մինաս Աբեղայ, 1763 թ. օրինակած է Պրոկլի Շաղկապաց Մեկնութիւն մը. — Կար. թ. 1823:

ԺԷ. — Յովսէփ Աբեղայ, 1766 թ. օրինակած է մէկ Քարոզգիրք Սիմէոն Կաթողիկոսի. — Կար. թ. 2194:

ԺԸ. — Վարդան Աբեղայ, 1766 — 96, օրինակած է Ս. Էջմիածնի մէջ,

1. — Յաղագս Երկնային Քահանայապետութեանց, Դ. Արիստապագացւոյ, Թրգմ. Ստեփ. Եպս. Իւովայեցւոյ, 1766 թ. — Կար. թ. 71:

2. — Մեկն. Գործոց Առաքելոց, Մատթէոս Վարդապետի, 1766 թ. — Կար. թ. 1346:

3. — Մեկն. Յայտնութեան Յովհաննու, Անդրէաս Եպիսկոպոսի, 1766 թ. — Կար. թ. 1346 Գ:

4. — Հոգեաց Գիրք, 1767 թ. — Կար. թ. 864:

5. — Պրոկլի Աստուածաբանութեան Շաղկապաց Մեկնութիւն, Սիմէոն Եպս. Դառնեցւոյ, 1796 թ. — Կար. թ. 1815:

ԺԹ. — Փիլիպպոս Վարդապետ, 1768 թ. թէ 1777 թ., օրինակած է մէկ Մեկն. Շաղկապաց Պրոկլի. — Կար. թ. 1825:

Ի. — Յովհաննէս Վարդապետ, 1770 թ. օրինակած է Պոքիւրի Ներածութեանց Վերլուծութիւն, Սիմէոն Կաթողիկոսի. — Կար. թ. 1805:

ԻԱ. — Մատթէոս Վարդապետ, 1772 թ. օրինակած է Պրոկլի Շաղկապաց Մեկնութիւն մը. — Կար. թ. 1830:

ԻԲ. — Խաչատուր Վրդ. Պոլսեցի, 1773 թ. օրինակած է Մեկն. Մարգարեութեան Եսայայ, Դէորդ Վրդ. Նկեցւոյ (?). — Կար. թ. 1207:

ԻԴ. — Ներսէս Վարդապետ, 1777 — 8 թ. օրինակած է մէկ Քարոզգիրք Սիմէոն Կաթողիկոսի. — Կար. թ. 2179: